

UTICAJ DIREKTNIH STRANIH INVESTICIJA NA ZEMLJE U TRANZICIJI

IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT TO COUNTRIES IN TRANSITION

Nikša Grgurević, mr, doktorant
Viši saradnik u nastavi Univerzitet za poslovni inženjering i
menadžment Banja Luka - Studijski centar Trebinje
Trebinjskih brigada 3 Trebinje
Telefon/fax: +382 67 722 892
Email: niksargrgurevic@t-com.me

„Šta vrijedi galopirati ako se krećemo u pogrešnom pravcu“.

R. Kipling

DOI: 10.7251/APE0813017G

UDK: 339.727.22

Sažetak

Mnoge postsocijalističke tranzicijske države su odlučile da krenu na radikalna način transformacije privrede, uz veoma brze i, u brojnim slučajevima, loše i sumnjive privatizacije velikih državnih preduzeća. Ovakva, popularno rečeno, „šok terapija privrede“ je većinom rezultirala u smanjenju GDP, a time i značajnom smanjenju životnog standarda svojih građana i mnogih ekonomskih pokazatelja. Zemlje u tranziciji koje su zavisne od direktnih stranih investicija (FDI), otvaraju svoju privredu za transnacionalne korporacije (TNC). Ekonomski oslabljene lošim privatizacijama i uticajem globalne ekonomske krize, otvorene tranzicijske ekonomije nemaju snage, ali ni dovoljno znanja o potencijalnim učincima FDI-a na privredni rast i razvoj. Cijela koncepcija njihovog razvoja je usmjerena na formiranje atraktivne klime za uvoz kapitala, iako obim i struktura ovih investicija u većini slučajeva vodi ka deindustrijalizaciji, koja je uz privatizaciju banaka pomogla procesu prekomjerne potrošnje stanovništva, pri čemu se trošenje najviše orijentiše ka uvozu, povećavajući spoljnotrgovinski deficit.

Ključne riječi: tranzicija, privatizacija, direktne strane investicije (FDI), transnacionalne korporacije (TNC).

Summary

Many post-socialist transition countries have decided to embark on a radical way of transformation off the of the economy, with a very fast and in many cases bad and doubtful privatization of large state-owned companies. Such popular terms "economic shock therapy" resulted in a number of cases of decrease in GDP, and consequently a substantial lowering in the standard of living of their citizens, and many negative economic indicators. Transition countries are dependent on foreign direct investment (FDI), and open up their economy to transnational corporations (TNC). Economically weak due to bad privatizations and impact of the global economic crisis, open transition economies do not have power, but not enough knowledge about the potential effects of FDI on economic growth and development. The whole concept of their development is focusing on the creation of an attractive climate for capital imports, although the scope and structure of these investments aimed at deindustrialization which helped with the bank privatization excessive spending process of the population, with most spending is oriented towards imports, increasing the trade deficit.

Keywords: transition, privatization, foreign direct investment (FDI), transnational corporations (TNC).

1 Uvod

Smatra se da optimalno pristupanje i otvaranje domaćeg tržišta kapitala međunarodnim tržištima predstavlja neophodan uslov za ostvarivanje pozitivnih uticaja priliva stranog kapitala u nekoj državi. Ta se integracija ostvaruje u četiri koraka. Prvo treba smanjiti fiskalni deficit do održivog nivoa, zatim liberalizovati spoljnu trgovinu, pa ojačati finansijske institucije i konačno liberalizovati podračune bilansa plaćanja.

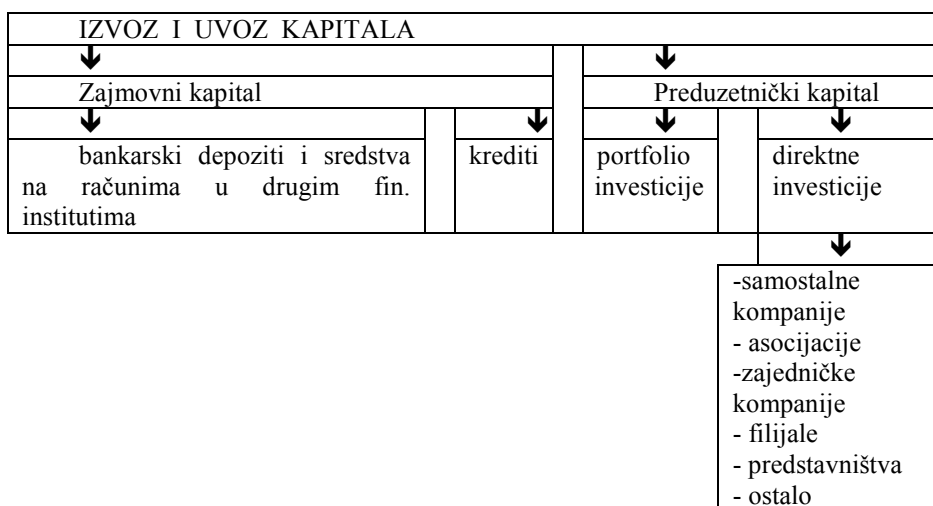
Utjecaj FDI na nacionalne privrede zavisi od mnogo faktora, među kojima su: motivacija investitora, tip ulaganja, mogućnosti transfera

tehnologije i ekonomskih “prelivanja”, mogućnosti apsorpcije superiornih tehnologija i *know how*, ulaganje u ljudski kapital, razvijenost opšte i ekonomske institucionalne sredine, motivacija države domaćina, postojanje konzistentnih razvojnih strategija, sklonost prema preduzetništvu itd.

2 FDI kao faktor privrednog razvoja

Strane direktne investicije (*Foreign Direct Investment - FDI*) su osnovni oblik međunarodnog kretanja kapitala, jedan od najatraktivnijih oblika međunarodne saradnje i ostvarivanja razvojnih ciljeva države primaoca. Kao što se vidi na slici 1, realizacija stranih direktnih investicija se može ostvariti osnivanjem sopstvenih preduzeća u inostranstvu u vidu filijala, predstavništva, samostalnih preduzeća, zajedničkih kompanija. Direktnim finansiranjem se osiguravaju veliki profiti i razne druge direktne koristi preko zaobilazjenja carinskih barijera ili korišćenjem jeftine radne snage.

SLIKA 1: OSNOVNI OBLICI MEĐUNARODNOG KRETANJA KAPITALA

Izvor: V. Drašković, R. Jovović, M. Drašković, 2008, s. 28

FDI su mnogo više od međunarodnog kretanja kapitala, s obzirom na faktor kontrole u preduzeću. Njihova dinamika se pripisuje aktivnostima TNC, koje su njihovi glavni nosioci, kao i uticaju promjena koje se dešavaju u globalnom poslovnom okruženju. Iako

predstavljaju najrizičniji oblik međunarodnog kretanja kapitala, one nose i mogućnost najveće zarade.

Pod FDI se podrazumijevaju oni oblici ulaganja kod kojih ulagač obezbjeđuje pravo svojine, kontrole i upravljanja nad firmom u koju su uložena sredstva zbog ostvarivanja nekog ekonomskog interesa.

Nivo realizovanih FDI u nekoj zemlji u razvoju zavisi, po mnogima od njenog geografskog položaja, ali i od njene stabilnosti, okruženja, stepena političkih i ekonomskih sloboda i rizika, obezbijedenog pristupa lokalnom i regionalnom tržištu, pravne sigurnosti investiranja, kvalifikovane i jeftine radne snage, institucionalne izgrađenosti ili, jednostavno rečeno, od investiciono-atraktivne poslovne klime u toj zemlji (Ibreljić, Nuhanović, 2011, s. 70).

FDI se mogu ostvariti u različitim oblicima i na različite načine:

Greenfield investicije: direktne investicije u potpuno novi proizvodni pogon na inostranom tržištu, u potpunom vlasništvu inostranog investitora;

Prekogranične akvizicije: preuzimanje ili pripajanje postojećih preduzeća u drugoj državi. Mogu da znače preuzimanje većinskog paketa akcija (*majority aqisition*) ili kupovinu manjinskog dijela kompanije (*minority aqisition*), putem direktne kupovine, dokapitalizacije ili konverzijom kredita u vlasništvo (swop aranžman);

Prekogranični merdžeri: spajanje dva jednaka partnera. Mogu biti horizontalni, kada se povezuju dvije kompanije iz istog sektora, i vertikalni, kada se povezuju kompanije iz različitih vertikalnih faza proizvodnog procesa.

Brownfield investicije: hibridni model kombinacije akvizicije i *greenfield* investicije. Formalno se radi o akvizicijama, ali suštinski one više liče na *greenfield* investicije, jer investitor gotovo u potpunosti zamjenjuje proizvodne pogone, opremu i proizvodnu liniju.

Joint venture – Zajednička ulaganja, tj. sporazum dvije ili više strana da rade zajedno na projektu i stvaraju entitet koji zajednički kontrolišu:

- zajedničkim ulaganjem bez prava vlasništva (ugovorna ulaganja),
- investiranjem u obliku koncesija, B.O.T. sistema i *time sharing*-a (Unković, Kordić, 2011, s. 17; Žugić, 2012, s. 43).

Prema motivima investitora, ekonomska teorija razlikuje četiri tipa FDI:

- Investicije motivisane širenjem tržišta (*Market Seeking*) - imaju za cilj osvajanje lokalnog i regionalnog tržišta, veličina tržišta i tržišni potencijali su glavni faktori odlučivanja;
- Investicije motivisane korišćenjem novih resursa (*Resources Seeking*) – nastaju kada investitor želi da u zemlji domaćina dobije resurse koje nema u svojoj zemlji (jeftina radna snaga, sirovine i dr.);
- Investicije motivisane povećanjem efikasnosti (*Efficiency Seeking*) – blizina razvijenim tržištima i tržištima na kojima su investitori već prisutni predstavlja najbitnije faktore;
- Investicije motivisane kreiranjem strateške imovine (*Strategic Asset Seeking*) - realizuju se radi promocije dugoročnih strategijskih ciljeva, a karakterišu razvijene zemlje (Žugić, Ibid).

Povezivanje sa stranim firmama vodi proširenju poslovne aktivnosti preduzeća van nacionalnih granica. To su prvi koraci procesa globalizacije. Očigledno je da su FDI put ka prilagođavanju globalnim promjenama. Vlasnici kapitala teže da iskoriste sve što im se pruža u svjetskoj privredi, a najznačajniji motiv plasmana privatnog kapitala je profit.

3 Pozitivni i negativni uticaji FDI

Pozitivni efekti na zemlju uvoznicu FDI se odnose na priliv dodatne akumulacije iz inostranstva i stvaranje mogućnosti za veće investicije i veće stope rasta produktivnosti, zaposlenosti i ekonomskog rasta. Spoljnotrgovinski bilans se poboljšava jer angažovanjem stranog kapitala stvaraju se mogućnosti supstitucije uvoza i povećanja izvoza, finansira se deficit platnog bilansa, čime domaća privreda ima više vremena za potrebna prilagođavanja u cilju obezbjeđenja spoljnotrgovinske ravnoteže. Dalje, obezbjeđuje se prenos savremenih tehnologija, razvoj infrastrukture, novih znanja,

savremene organizacije i lakši plasman proizvoda i usluga na međunarodnom tržištu, a stvaraju se mogućnosti za jačanje konkurencije i povećavanje izvoza. Povećanje proizvodnje u zemlji, uz angažovanje stranog kapitala, automatski vodi rastu budžetskih prihoda.

Priliv stranog kapitala u obliku FDI može imati i negativne efekte na državu uvoznicu, jer se stvara zavisnost od inostranstva, postoji opasnost da će strani kapital ući u profitabilnija područja, da će razvijati segmente domaće privrede prema potrebama stranog investitora. Javlja se opasnost od deformisanja privrednih struktura, kao i disproporcije u razvoju pojedinih privrednih grana. Strani kapital može iscrpljivati domaće proizvodne resurse i njihovim pretjeranim iskorištavanjem može ugroziti budući (održivi) razvoj privrede. Pored toga, odliv profita i troškova kamata u inostranstvo dovodi do gubitka domaće akumulacije i dijela bruto društvenog proizvoda (BDP), povećava tehnološku zavisnost od inostranstva, iskorištava se domaća infrastruktura u čijem stvaranju strani kapital nije učestvovao i narušava se ekonomski i politički suverenitet zemlje (Žugić, Ibid, s. 21).

4 FDI u državama tranzicije

Na samom početku i u toku procesa tranzicije korišćenje vlastitih resursa tih zemalja nije bilo dovoljno za uspješan izlazak i konkurentnost na međunarodnom tržištu. Proces liberalizacije i privatizacije su najviše doprinijeli pokretanju priliva stranog kapitala u države tranzicije. Iako je neto priliv stranog kapitala u manjoj ili većoj mjeri postojao u svim tranzicijskim zemljama, učinci su bili različiti. Neke su zemlje uspjele značajno da povećaju izvoznu konkurentnost, da se uključe u međunarodne proizvodne i tehnološke tokove i lance, a kod drugih su prilivi stranog kapitala u velikoj mjeri poslužili za dezinvestiranje, odnosno za finansiranje raznih oblika domaće potrošnje.

TABELA 1: PRILIVI FDI U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA 2001-2011. (U MIL. \$)

God.	Alb.	BiH	CG.	Hrv.	Mak.	Srb.	Z. Balk.
2001	206	119	5	1313	447	177	2262
2002	135	265	76	1071	106	567	2144

2003	178	381	39	1989	118	1406	4072
2004	346	704	42	1179	323	1028	3580
2005	264	613	322	1825	97	2051	4850
2006	325	766	252	3468	424	4968	9951
2007	662	2077	377	5023	699	4382	12843
2008	988	1064	916	6140	587	2995	12690
2009	979	501	1311	2065	248	1920	7024
2010	952	408	689	354	191	1204	3798
2011	891	734	481	1258	365	2339	6068
Uk.	5.926	7.632	4.510	25.685	3.605	23.037	69.282

Izvor: Prilagođeno prema World Investment Report 2011.

Priliv stranog kapitala doveo je u svim tranzicijskim državama do značajnih spoljnotrgovinskih i platnobilansnih deficita. Ali, strategija privlačenja FDI se u nekim državama (Poljska, Mađarska, Češka, Slovenija, baltičke države i dr.) pokazala uspješnom, jer su sa protokom vremena navedeni deficiti smanjeni, a izvoz je rastao brže od uvoza. Preduzetnici su obezbijedili efikasnu proizvodnju i konkurentan izvoz. Pokazalo se da su FDI bile najefikasnije u državama koje su najkvalitetnije napravile adekvatan investicioni i institucionalni ambijent.

5 Zaključak

Nedostatak sopstvenih finansijskih sredstava, proizvodnih resursa, organizacionih i menadžment znanja dovodi postsocialističke države tranzicije u stanje zavisnosti od FDI. One doprinose uključivanju u procese globalizacije i internacionalizacije, povezivanju nacionalnih privreda i integrisanju tranzicionih zemalja u svjetske ekonomske tokove. Investitori uvode nove tehnologije, implementiraju programe obuke zaposlenih, utiču na kreiranje novog poslovnog okruženja i širenje znanja iz oblasti korporativnog upravljanja, računovodstva, menadžmenta, marketinga, prava itd.

Privlačenje FDI je od velikog značaja za države tranzicije, jer kapital, tehnologija, menadžerska i organizaciona znanja koje one donose, utiču na stvaranje, održavanje i rast njihove konkurentnosti na domaćem i međunarodnom tržištu. One bi trebalo da povećaju: zaposlenost, produktivnost rada, agregatnu ponudu, konkurentnost i

izvoz države uvoznice. Zato se mora prevazići praksa njihovog dezinvesticionog, anti-razvojnog i anti-produktivnog usmjeravanja.

Kratka analiza je pokazala da značaj FDI za privredni razvoj može biti velik, ali da pojedina devijantna i anti-institucionalna ekonomska ponašanja mogu dovesti do negativnih trendova kao što je dezinvestiranje.

6 Literatura

Drašković, V. (2002), *Kontrasti globalizacije*, Ekonomika i fakultet za pomorstvo, Beograd-Kotor.

Drašković, V., Jovović, R., Drašković, M. (2008), *Slobodne zone i strana ulaganja*, Fakultet za pomorstvo – Kotor i ELIT – Podgorica.

Dunning, J. (1992), *Multinational Enterprises and Global Economy*, Addison Wesley Publishing Company, Boston.

Ibreljić, I., Nuhanović, S. (2011), *Strane direktne investicije u funkciji transformacije ekonomske strukture zemalja Jugoistočne Evrope*,

[http://www.icei.epk.ba/admin/dokumenti/4006%20IZET%20IBRELJI C.pdf](http://www.icei.epk.ba/admin/dokumenti/4006%20IZET%20IBRELJI%20C.pdf) (preuzeto: 12.01.2013)

Lovrinčević, Ž. i dr. (2004), „Priljev inozemnog kapitala- utjecaj na domaće investicije i strukturu robne razmjene”, *Ekonomski pregled*, 55 (11-12), 894-934

Unković, M., Kordić, N., (2012), *Menadžment stranih direktnih investicija*, <http://www.sinergija.edu.ba>. (preuzeto 12.12.2012)

UNCTAD (2011), *World Investment Report*, <http://www.unctad.org>, (preuzeto 22.12.2012)

Žugić, J., (2012), *Strane direktne investicije u praksi tranzicijskih država*, Univerzitet Mediteran, Podgorica.